

УДК 373.5.091.2(477)«1917/1920»

О. В. Бунчук

Мелітопольський державний педагогічний
університет імені Б. Хмельницького

ЗНАЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ТОВАРИСТВА ШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ДЛЯ РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ОСВІТИ

У статті розкрито значення діяльності Товариства шкільної освіти для розвитку сучасної української системи освіти. Зокрема, автор звертає увагу на основні теоретико-методологічні засади національної школи, що були розроблені членами Товариства шкільної освіти. Вони є актуальними й сьогодні. Зосереджено також увагу на українізації освіти й питанні вирішення проблеми освіти національних меншин, яке посідало значне місце в концепціях національної освіти (1917–1920 рр.) та піднімається сучасними науковцями. Проаналізовано та проведено паралель між Проектом єдиної школи, реалізованим членами Товариства шкільної освіти, і завданнями сучасної української школи.

Ключові слова: Товариство шкільної освіти, сучасна українська освіта, новаторство, українізація, національні меншини, національна школа, концепція, Проект єдиної школи.

Постановка проблеми. Сьогодні в нових соціально-історичних, соціально-економічних, політичних умовах розвитку сучасної школи, освітньої системи в Україні актуальним є питання аналізу попередніх, переломних періодів розвитку національної освіти. Одним із таких періодів став початок ХХ століття, коли в Україні на тлі державотворчих процесів формувалися загальні підходи до освітньої політики.

Аналіз актуальних досліджень. Основою джерельної бази досліджуваної проблеми є архівні матеріали, які розкривають зміст статті. Також дана тема висвітлена в матеріалах різноманітних періодичних видань, що виходили друком у 1917–1920 рр.: «Вісті з Української Центральної ради», «Державний вісник», «Вільна українська школа» тощо.

Важливим джерелом для досліджуваної проблеми є також підручники, написані сучасниками Товариства шкільної освіти – істориками та діячами освіти, які присвятили їх не тільки окремим питанням становлення освіти 1917–1920 рр., а й особливостям організації нової національної школи, проект якої розроблявся в ті часи членами ТШО, зокрема: Д. Дорошенком, С. Постернаком, С. Русовою, Я. Чепігою та ін.

Метою даної статті є висвітлення значення діяльності Товариства шкільної освіти для розвитку сучасної української освіти.

Виклад основного матеріалу. У роки революційних перетворень 1917–1920 рр. здійснювались активні пошуки нової школи як у східних, так і західних регіонах України. Одразу ж після приходу до влади Центральної Ради (березень 1917 р.) найбільш свідоме громадянство та, насамперед, учительська інтелігенція (Т. Лубенець, І. Огієнко, С. Русова, І. Стешенко, П. Холодний, Я. Чепіга, С. Черкасенко та ін.) активно включились у

творення національної системи освіти. У процесі розроблення концептуальних засад української школи враховували стан освіти й ті першочергові завдання, що поставали.

У розробці та створенні фундаментальних засад розбудови національної школи особливу роль відіграло Товариство шкільної освіти під керівництвом видатного діяча української освіти, педагога, громадського діяча І. Стешенка. Досвід розбудови національної освіти, накопичений у ті роки ТШО, є важливим науковим матеріалом, який, будучи творчо осмисленим, цілком може стати в нагоді на сучасному етапі реформування освіти.

Актуальними для нашого часу є основні теоретико-методологічні засади української національної школи, висунуті членами ТШО в доповідях на вчительських з'їздах, загальних зборах, а також у періодичній пресі, а саме:

- 1) гуманізм – захист права дитини навчатися рідною мовою, рівність освіти для всіх українців, урахування психологічних, індивідуальних, національних особливостей дитини, заборона тілесних покарань;
- 2) демократизм – послаблення жорсткого урядового тиску, запровадження єдиної загальнодоступної світської школи, запровадження обов'язкового безкоштовного початкового навчання, оптимальне поєднання централізації з децентралізацією та регіоналізацією управління й керівництва освітніми справами, розширення сфери участі громадськості в національному шкільництві, широкому залученні до освітньої справи місцевого самоврядування, широких верств народу;
- 3) народність – відповідність інтересів особистості й усього українського народу;
- 4) рідна мова навчання як засіб забезпечення загальної, обов'язкової, світської, вільної від будь-яких впливів, рівної для чоловіків і жінок; розумовий моральний, естетичний, фізичний, духовний розвиток особистості як необхідна умова існування самого народу [7].

Товариство шкільної освіти в тісній співпраці з Секретаріатом освіти негайно приступили до українізації школи, яка зводилася до багатьох напрямів: навчання українською мовою, запровадження українознавчих предметів, підготовка навчальних підручників і посібників українською мовою, відкриття нових українських шкіл, підготовка вчителів-українців тощо.

Дослідження процесу українізації загальноосвітніх шкіл має важливе наукове та практичне значення. Значимість об'єктивного аналізу процесу українізації посилюється з огляду на те, що ця проблема залишається й на сьогодні досить важливою. Останніми роками прийнята низка законів і постанов Верховної Ради України, у яких визначені нові підходи її вирішення. Основні засади державної політики відображені в Конституції України, Державній національній програмі «Освіта» (Україна XXI століття), Законі України «Про загальну середню освіту» та інших документах [1; 3; 4]. Мовна

політика в галузі освіти трактується як один із важливих напрямів національного державотворення. Тому розуміння загального комплексу існуючих освітянських проблем і вироблення конструктивних підходів до їх вирішення можливе лише за умови відтворення реальної історії попередніх шкільних реформ, узагальнення позитивного досвіду й урахування помилок і недоліків, що мали місце раніше.

Актуальним для сьогодення є також питання вирішення проблеми освіти національних меншин, яке посідало значне місце в концепціях національної освіти (1917–1920 рр.). Саме в цей період, згідно з настановами перших національних урядів, були відкриті в Україні початкові, середні школи та гімназії більше ніж десяти національних меншин.

Виробленню конкретних шляхів і форм становлення та розвитку сучасної української національної системи освіти може допомогти переосмислене для сьогодення застосування головних принципів проекту єдиної школи, який створено спеціальною комісією ТШО. У першому розділі цього проекту визначалися загальні принципи будівництва школи в Україні. У ньому наголошувалося, що «єдиною школою ми будемо називати нормальну з педагогічного боку школу, через яку повинні проходити всі діти даної держави, незалежно від соціального, майнового, станового положення, статі, релігійних, політичних переконань» [5]. Головне завдання нової школи полягало у вихованні дитини. Увесь навчально-виховний процес повинен будуватися так, щоб у центрі його завжди була дитина як індивідум з її природними здібностями й задатками. Тоді сам процес навчання буде засобом виховання.

Найважливішим чинником виховання й пізнання повинна стати рідна мова, роль якої на перших двох ступенях школи є особливо важливою. З іноземних мов на перше місце повинна посісти російська, вивчення якої варто розпочати з 3–4 року навчання.

Передбачалося, що єдина школа буде дванадцятикласною й поділятиметься на три ступені: перший (початкова основна школа) становитиме чотири роки навчання (1–4 класи), другий (старша основна школа) – чотири роки навчання (5–8 класи) і третій (колегії) – чотири роки (9–12 класи). Навчання у школі здійснюватиметься «рідною мовою кожної нації, що живе на Україні...». Але українознавчі предмети повинні бути включеними до навчальних планів усіх шкіл національних меншин. Основна школа мала однакові навчальні плани, а для третього ступеня «Колегії» були розроблені їх кілька варіантів: гуманітарний, реальний, економічний [5].

У 1984 р. було прийнято основні напрями шкільної реформи, яка передбачала підвищення якості освіти й виховання. Згодом було здійснено перехід на навчання дітей з 6-річного віку на 11-річний термін шкільного навчання; змінювалася структура загальноосвітньої школи (початкова – 1–4 класи, неповна середня – 1–9 класи, середня школа – 10–11 класи). Проте

через економічну кризу в країні ці реформи загальмували. Відповідно до ст. 25 «Структура системи освіти» Закону України «Про освіту» вона складається з таких компонентів: дошкільне виховання; загальна середня освіта; професійна освіта; вища освіта; ... позашкільне навчання й виховання; самоосвіта. Як бачимо, структура сучасної освітньої системи багато в чому нагадує структуру освітньої системи за проектом «Єдиної школи на Україні». У сучасних умовах у навчальному процесі запроваджується індивідуально-диференційований підхід до учнів; вводяться різнопрофільні класи, групи; складаються програми гармонійного розвитку особистості учня.

Доводиться думка, що чимало положень «Проекту...» реалізовано в сучасній школі України, та що його цінність полягає в тому, що знайомство з ним допомагає глибше зрозуміти стан духовності України, розкрити історію становлення рідної школи й освіти, визначити внесок у розвиток національного шкільництва багатьох досі невідомих освітніх діячів України, що дає змогу краще збагнути велич національно-демократичних змагань 1917–1920 рр.

У «Проекті єдиної школи на Україні» нова школа повинна стати національною. Це означало, що дитина, передусім, повинна познайомитися з природними та соціальними умовами життя свого народу, а потім уже дізнаватися про історію й культуру інших народів світу. Аналіз навчальних планів сучасної школи дає можливість стверджувати, що в них відсутні предмети історії рідного краю, народознавства та ін., пов'язані з історією та культурою рідного краю [6]. У деяких областях (наприклад, Запорізькій) до варіативної частини робочого навчального плану вводиться лише регіональний курс за вибором «Історія рідного краю» для учнів 4–11 класів.

Отже, більшість реформаторських ідей, започаткованих у революційний час, варто б узяти за основу розбудови й сучасної системи освіти. Тому вивчення й переосмислення основних положень освіти, розроблених у 1917–1920 рр. ТШО, є не лише важливим із наукової точки зору, а й значною мірою повчальним з погляду сьогодення.

Таким чином, розроблені діячами Товариства шкільної освіти провідні принципи нової демократичної системи освіти (загальнонародна безплатна обов'язкова початкова, середня й вища освіта; безперервність освіти; доступність освіти для всіх верств населення; побудова навчально-виховної системи школи на національній основі з урахуванням прав меншостей; використання найкращих здобутків світової педагогіки; вільний і всебічний розвиток особистості; вибір профілю навчання в старшій школі; поєднання загальнолюдського, загальнонаціонального та загальнонаукового принципів у всіх ланках освіти; широке залучення до проблем освіти громадськості) є актуальними для сучасних шкільних і позашкільних установ, сучасної системи освіти в цілому.

Заслугує на увагу для сьогодення й досвід роботи першої української школи, заснованої Товариством шкільної освіти, гімназії ім. Т. Шевченка, у якій використовувались основні положення проекту єдиної школи.

Із перших днів заснування гімназії національна ідея, українознавство, рідна мова стали альфою й омегою її діяльності. В. Дурдуківський згадував, що у школі проводилася «напружена, інтенсивна, творча праця... за рідну культуру. З протоколу шкільної ради, виховательської й предметних комісій не сходять такі, на той час нові, бойові питання: клубна робота, дитяче самоврядування, дитячий кооператив, шкільна й наукова термінологія, програми, методи роботи, підручники, організація бібліотеки, кабінетів, облік роботи, дитячі характеристики, свята для дітей і для населення, гарячі сніданки для дітей і т. ін.». У школі працював дитячий науковий клуб з кількома десятками гуртків, дитячий кооператив, регулярно виходила дитяча газета, проводилися дитячі свята, діяв зразковий дитячий хор, розвивалося самоврядування. Гордістю школи став музей дитячої творчості, у якому були представлені науково-дослідницька робота школярів, результати роботи за новими методами навчання – проектним, лабораторним, а також суспільно корисна робота учнів» [2].

Автори проекту єдиної школи вважали, що школа виховання повинна була стати й «школою діяльною», тобто ввібрати в себе «трудоий принцип життя», використання фізичної праці має розширити виховні можливості школи, тому праця повинна зайняти чільне місце в ній. Так, трудове виховання в гімназії ім. Т. Шевченка було тісно пов'язане з продуктивною працею учнів в учнівських кооперативах. Прибутки від цієї діяльності йшли у фонд гімназії на її розвиток та інші проблеми навчально-виховного закладу.

Наша школа в сучасних умовах економічної нестабільності зможе справитися із завданнями трудового виховання молоді лише за умови максимального залучення кожного учня до посильної суспільно-корисної праці, наприклад, це робота в учнівських виробничих бригадах, на пришкільних ділянках у сільській місцевості з метою вирощування овочів, допомога сільським кооперативним організаціям тощо. Адже це сприяло б поповненню бюджету школи, здешевленню шкільного харчування, зміцненню матеріально-технічної бази навчального закладу.

Вироблені науково-педагогічною практикою Товариства шкільної освіти й гімназії ім. Т. Шевченка форми навчання та виховання учнів можуть широко використовуватись у наш час: літературно-музичні ранки й вечори для учнів і населення; лекції, читання; екскурсії на природу, до музеїв, театрів; створення дитячих бібліотек; організація клубної та позакласної виховної роботи з предметів; організація учнівського самоврядування; створення учнівських кооперативів; організація лекторіїв для батьків з проблем виховання тощо.

Отже, положення національної освітньо-виховної системи, виробленої членами ТШО, є актуальними й у сучасних умовах.

Проведене дослідження дало можливість автору зробити висновок, що діяльність Товариства шкільної освіти, його доробок у розвитку національної освіти й виховання становить інтерес для сучасного вчителства, сформулювати такі рекомендації щодо використання матеріалів діяльності Товариства шкільної освіти для сучасного застосування:

1) мобілізація громадських можливостей народу, залучення широкого кола громадян до добродійної діяльності та меценатства в освіті;

2) переробка й оновлення навчальних планів і програм з урахуванням теоретичних принципів єдиної загальноосвітньої української національної школи, розроблених членами ТШО;

3) творче опрацювання українських підручників, посібників періоду 1917–1920 років з метою створення сучасної шкільної літератури, яка ґрунтувалася б на національній основі;

4) введення в навчальний процес загальноосвітніх навчальних закладів таких предметів, як українознавство, народознавство;

5) вивчення історико-культурної спадщини, традицій українського народу; проведення з учнями системних заходів історичного, літературного, традиційно-народознавчого характеру;

6) залучення учнівської молоді до розвитку народних традицій шляхом створення й забезпечення діяльності гуртків за інтересами, театральних студій;

7) відродження регіональних культурно-освітніх товариств, які могли б узяти на себе допомогу в становленні, передусім, сільських шкіл, особливо початкових і неповних середніх, які сьогодні закриваються або знаходяться на межі закриття.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Отже, в умовах частих змін уряду Товариство шкільної освіти в період революційних подій 1917–1920 років стало осередком національного життя, оберегом української культури. Членами Товариства було створено науково-теоретичну систему українського шкільництва, основою навчально-виховного процесу якої було формування національного змісту освіти. Сам навчально-виховний процес здійснювався на фундаменті українознавства, яке ставило завдання опанувати навчальні дисципліни крізь призму української ментальності. Вагомим і актуальним на сьогодні в науковому доробку педагогічних діячів ТШО є твердження про пріоритетність виховання особистості, концептуальна ідея якого стали відродження національної самобутності школи, процес гуманізації змісту освіти, тісна взаємодія та співпраця у справі виховання молоді школи, сім'ї й громадськості. Діяльність ТШО, його доробок у розвитку національної системи освіти й виховання становить певний інтерес з точки зору

сьогоднішніх проблем українського шкільництва в умовах національного відродження. Творчий підхід до використання здобутків ТШО, переосмислення їх до потреб сучасної національної української школи, на нашу думку, дасть можливість накреслити напрями роботи сучасної школи, які диктуються потребами сьогодення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Державна національна програма «Освіта» (Україна XXI століття) // Освіта. – 1993. – № 44–46.
2. Дурдуківський В. Про кльбну працю в трудовій школі / В. Дурдуківський // З практики трудової школи. – К. : Слово, 1923. – Ч. 1. – С. 33–49.
3. Закон України «Про загальну середню освіту» // Голос України. – 1999. – 23 червня.
4. Конституція України. – К. : ІВА, 1996. – 119 с.
5. Проект єдиної школи на Вкраїні. – Книга І. Основна школа. – Кам'янець-Подільський : Дністер, 1919. – 172 с.
6. Типові навчальні плани загальноосвітніх навчальних закладів, затверджені наказом МОН України від 23.02.2004 № 132, зі змінами, внесеними наказом МОН України від 05. 02. 2009 № 66 // Інформаційний збірник МОН України. – 2009. – № 8.
7. **Державний архів м. Києва** Ф. 346 Товариство шкільної освіти Оп. 1. Спр. 1. Протоколи загальних зборів, комісій Товариства шкільної освіти, 25 арк.

РЕЗЮМЕ

Бунчук О. В. Значение деятельности Общества школьного образования для развития современного украинского образования.

В статье раскрыто значение деятельности Общества школьного образования для развития современной украинской системы образования. В частности, автор обращает внимание на основные теоретико-методологические основы национальной школы, которые были разработаны членами Общества школьного образования. Они которые являются актуальными и в настоящее время. Сосредоточено внимание на украинизации образования и вопросе решения проблемы образования национальных меньшинств, которое занимало значительное место в концепциях национальной образования (1917–1920 гг.) и поднимается современными учеными. Проанализированы и проведена параллель между Проектом единой школы, реализованным членами Общества школьного образования и задачами современной украинской школы.

Ключевые слова: Общество школьного образования, современное украинское образование, новаторство, украинизация, национальные меньшинства, национальная школа, концепция, Проект единой школы.

SUMMARY

Bunchuk O. The Value of the Company's activities school education for the development of modern Ukrainian education.

The article discloses the value of the Company's activities school education for the development of modern Ukrainian system of education. In particular, the author focuses on the main theoretical and methodological foundations of national schools, which were developed by the members of the Society of school education and which are relevant to the present. The focus on Ukrainization of education and the issue of addressing the education of national minorities, which occupied a significant place in the concepts of national education (1917 - 1920) and the rise of modern science is described. The parallel between the Project unified school implemented by members of the Society of school education and the problems of modern Ukrainian school is analyzed and conducted. Significant and relevant for today in

the scientific legacy of pedagogical workers TCO is a statement about the priority of education of the individual, the concept of which is the revival of the national identity of the school, the process of humanization of the educational content, close interaction and cooperation in the sphere of youth education school, family and community. The activities TCO, its work in the development of a national system of education and training is of great interest in terms of today's problems of schooling Ukrainian national revival.

The study of the process of Ukrainization of secondary schools has important scientific and practical value. The importance of objective analysis of the process of Ukrainization is amplified due to the fact that this problem remains vital. In recent years a number of laws and resolutions of the Verkhovna Rada of Ukraine was adopted, so they define new approaches for its solution. The basic principles of the state policy are reflected in the Constitution of Ukraine, the State national program «Education» (Ukraine of the XXI century), the Law of Ukraine «On General secondary education» and other documents. Language policy in education is considered as one of the important directions of the national state. Therefore, understanding the complex of existing educational problems and to develop constructive approaches to their solution is only possible if the scientists re-create the actual history of previous school reform, the generalization of positive experience and accounting errors and deficiencies that occurred previously.

Key words: *society, school of education, modern Ukrainian education, innovation, Ukrainization, national minorities, national school, conception, Project of a single school.*

УДК 378.147.235:22

Б. І. Вовк

Глухівський національний педагогічний
університет імені Олександра Довженка

САМОСТІЙНА РОБОТА МАЙБУТНІХ ІНЖЕНЕРІВ-ВИКЛАДАЧІВ ЯК ОДНА З УМОВ ФОРМУВАННЯ САМООСВІТНЬОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

У статті розглядається роль самостійної роботи у формуванні самоосвітньої компетентності майбутніх інженерів-викладачів, необхідність опанування вміннями підтримувати на високому рівні й удосконалювати власні професійні навички.

Запропоновано використання комплексної системи організації самостійної роботи студентів, яка має на меті широкий розгляд процесу, у нашому випадку процесу самостійної роботи студентів, а також взаємозв'язок і єдність цілей, задач, змісту, багатогранності методів, форм та засобів самостійної роботи.

Ключові слова: *самостійна робота, інженер-викладач, самоосвіта, компетентність, самоосвітня компетентність.*

Постановка проблеми. В умовах сьогодення соціальний і економічний розвиток України потребує подальшого розвитку активності, самостійності та творчих здібностей фахівців [1, 80]. Нагальною проблемою стає проблема забезпечення держави кваліфікованими, ініціативними робітничими кадрами. Підготовка інженерно-педагогічних кадрів, їх професійне вдосконалення є важливою умовою модернізації професійно-технічної освіти [2, 5].

У сучасному світі обсяг інформації, яка необхідна для плідної праці та життя освіченої людини, постійно зростає, тому на перший план виходить